

Т. Русских,

аспірант кафедри митного та морського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТВОРЕННЯ ДЖЕРЕЛ МИТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Орієнтація державної влади України на запозичення європейських цінностей впливає на формування нового правового мислення. Це у свою чергу сприяє вдосконаленню механізмів правового регулювання державної митної справи, а отже, впливає на перегляд окремих фундаментальних положень теорії права, зокрема й митного.

Крім того, митному праву властиві особливості процесу правоутворення та фактори, що впливають на формування його джерел. Варто зазначити насамперед, що сутність здійснення державної митної справи безпосередньо пов'язується з переміщенням через митний кордон, при цьому регулювання митних відносин неможливо здійснювати ізольовано від загальноновизначених міжнародних стандартів. Національне митне законодавство дотримується принципів міжнародного митного права та тенденцій, що формуються.

У сучасних умовах реформаційних процесів встановлення підстав введення нової правової норми дозволить визначити тенденції та зміни в галузі права, до якої ця норма належить.

Метою статті постає виділення й систематизація факторів, які опосередковують створення джерел митного права України.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі значна увага приділялася визначенню сутності джерел митного права. У різний період джерела митного права в тому чи іншому аспекті були об'єктом досліджень таких учених, як І.Г. Бережнюк, І.І. Дахно, Є.В. Додін, С.В. Ківалов, Б.А. Кормич, В.В. Прокопенко та інші. Проте сьогодні відсутнє теоретичне дослідження факторів, які

опосередковують виникнення джерел митного права.

Нормотворчі акти, насамперед закони, фіксують досягнутий рівень розвитку права, проте поступово застарівають, вимагають змін. Як тільки право, збагачене новими соціальними відносинами та їх нормативами, переростає межі кодексів і законів, воно їх ламає. Настає пора створення нових законодавчих актів і нормативно-правових договорів, появи правових прецедентів, якими не лише закріплюються нові позитивні правові відносини та гальмуються негативні, а й стимулюється подальший розвиток фактичних відносин у прогресивному напрямі. Отже, відбувається поступова трансформація фактичних соціальних відносин у правовідносини, соціальної поведінки у правозначущу поведінку, договорів, не передбачених актами законодавства й укладених на власний розсуд, в офіційно санкціоновані тощо.

Державі належить відповідальна роль у закріпленні, санкціонуванні та встановленні права – законодавчій і підзаконній нормотворчості. Вона виконує такі функції:

- санкціонує норми-звичаї, норми моралі, релігії;
- уточнює й конкретизує загальні правила поведінки;
- узагальнює та визнає повторювані нові суспільні (економічні, політичні, культурні, технічні) відносини;
- встановлює процедури їх реалізації;
- визначає заходи примусу щодо правопорушників;
- формулює права й обов'язки людини та громадянина відповідно до міжнародних стандартів тощо.

Як слушно зазначають Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвеева, правоутворення – це процес, що включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні певних відносин та актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання та юридичне оформлення у вигляді правових норм. Процес правоутворення відбувається безперервно, оскільки постійно виникають нові види суспільних відносин, нові суб'єкти вимагають визнання свого права, а старі – розширення чи зміни своїх правових можливостей [6, с. 258].

Кожному з етапів (рівнів) правоутворення властиві відповідні нормотворчі фактори [9, с. 205]. Джерело права в генетичному розумінні характеризують умови формування права, тобто фактори правотворчості, а також загальнолюдські цінності, що безпосередньо впливають на процес формування й функціонування права [2, с. 165]. Поява нових джерел права зумовлюється внутрішніми та зовнішніми (міжнародними) факторами.

З іншого боку, фактори, що впливають на розвиток джерел права, можна розглянути як сукупність матеріальних, ідейних, інституційних джерел права, які формують формальні джерела права (форми вираження й закріплення норм права).

Класифікація факторів – це розподіл їх за групами залежно від загальних ознак, що дає можливість точніше оцінити місце й роль кожного фактора [4]. Доцільно поділяти фактори, які впливають на формування джерел митного права, на внутрішні (сукупність чинників, що виникають у межах держави) та зовнішні (сукупність чинників, що виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти взагалі). Необхідно розглянути їх структуру.

Структура *внутрішніх факторів формування джерел митного права* включає такі елементи:

а) економічні фактори, що визначають загальний стан економіки країни, особливості її економічної системи, особливості розвитку окремих галузей

економіки, програми уряду щодо захисту внутрішнього ринку та окремих його сфер, екологічної безпеки країни;

б) політичні фактори, обумовлені змістом і функціями митної політики. Наприклад, С.В. Ківалов та Б.А. Кормич визначають митну політику як певний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування митних кордонів і захисту національних інтересів, а також національної безпеки держави в зовнішньоекономічній сфері [3, с. 256]. Продуктом митної політики, що відображає специфіку саме цього виду політики, є зняття або створення перешкод на шляху діяльності осіб щодо задоволення індивідуальних чи певним чином об'єднаних інтересів. Правовою формою втілення таких перешкод слугують норми митного законодавства. Різновидами перешкод є фізичні, технічні, фіскальні бар'єри;

в) ідеологічні фактори формування джерел митного права, які є динамічними, постійно змінюють позитивне право залежно від сили зовнішніх впливів певних суб'єктивних інтересів. Насиченість права певним окремим суб'єктивним змістом після позитивного (нормативного) його закріплення (утвердження) також розуміється як справедливість. При цьому право – умова самосвідомості; усвідомлення особою себе як суверенної особистості базується на визнанні такими інших людей, а отже, зобов'язує щодо прийнятих до себе прав і свобод не лише в межах особистої автономії, а й з огляду на необхідну взаємну зобов'язаність поза суб'єктивними пріоритетами. Відсутність зовнішніх обмежень не дозволяє сформуватись внутрішнім, тому в умовах індивідуального самовизначення, особистої автономії створюється наявність зовнішніх форм зобов'язаності та регламентації. За допомогою об'єктивного чи суб'єктивного наповнення справедливості в праві суспільство має знайти консенсус між усіма існуючими інтересами в цій правовій системі. З наведеного постає, що правову си-

стему пристосовує до своїх цілей і до свого існування наявна ідеологія (ставлення) суспільства щодо подій навколишнього середовища. Вдалим прикладом цього є утвердження й панування комуністичної ідеології в Радянському Союзі. Таким чином, ідея права включає в себе умови свободи та принципи її обмеження. Завданням права як усієї правової системи є найбільш можливе збереження існуючої об'єктивної міри справедливості між усіма учасниками суспільних взаємодій. Фактор об'єктивності в існуючій мірі справедливості є нормативним відображенням найбільш загальної волі учасників суспільних взаємодій [8, с. 106];

г) соціальні фактори формування джерел митного права, що включають такі моменти: суб'єктів суспільно-виробничої, зокрема й економічної, діяльності; потреби людей у самовідтворенні шляхом суспільно-виробничої діяльності (індивідуальної, групової чи суспільної); суспільно-виробничі відносини, зокрема й соціально-економічні та соціально-політичні, що складаються між суб'єктами суспільно-виробничої діяльності в процесі обміну працею й результатами праці та перерозподілу національного багатства; узгоджені й санкціоновані більшістю членів суспільно-виробничих відносин правові правила та норми. Основними соціальними регуляторами правової системи є соціальні норми, соціальні інтереси й соціальні очікування соціальних суб'єктів, завдяки яким формується їх правосвідомість і правова культура, що зумовлює їх соціальну поведінку та діяльність (правомірну чи неправомірну), функціонування соціально-правових відносин, від яких залежать стан і характер правової системи [7, с. 28].

Зовнішні фактори формування джерел митного права включають членство держави в різноманітних міжнародних організаціях, наявність двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод, участь держави в митних та економічних союзах, підтримку певних міжнародно-правових та економіч-

них санкцій, політику уряду щодо надання преференцій окремим державам, практику укладення модельних законів тощо.

Окремо необхідно зупинитись на використанні модельних законів як факторі, що впливає на формування джерел митного права. Найсприятливішими сферами впровадження модельних нормативних актів є нові та актуальні сфери суспільних відносин, які мають глобальний характер. До таких питань можна віднести врегулювання митних відносин.

Імплементация міжнародних угод може відбуватись як шляхом інкорпорації, так і шляхом трансформації. А виконання директив поряд з імплементациєю їх положень до національного законодавства завжди вимагає впровадження додаткових норм, спрямованих на конкретизацію й деталізацію відповідних положень директив. Тому цей спосіб імплементациї норм директив до положень національного законодавства держав-членів отримав у праві ЄС назву «транспозиція». За зазначених обставин зростає нагальна потреба в гармонізації законодавства цих країн не лише в міждержавних відносинах, а й у кожній із них. Це зумовлюється потребою в створенні узгодженого правового простору, який сприятиме всебічному розвитку економічних, торговельних, культурних та інших зв'язків між країнами, а також плідно впливатиме на розвиток прогресивних процесів у їх внутрішньодержавному житті [5, с. 24].

Відповідно, ефективність правотворчої діяльності залежить від врахування цих факторів, а також принципів правотворчої діяльності. Це найважливіший засіб управління суспільством із позиції формування стратегії його розвитку, а також показник цивілізованості й демократизації суспільства [2, с. 175]. Тому виникає необхідність у використанні модельних законів.

Варто зазначити, що використання модельної нормотворчості привнесло низку прогресивних новел у національ-

не митне законодавство. Взаємодія українського законодавства та запозичення модельних норм відбувається як у межах Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД), так і в порядку співробітництва з Європейським Союзом (далі – ЄС). Прикладом використання європейського модельного закону є прийняття Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про електронний цифровий підпис» відповідно до Директиви № 99/93/ЄС Європейського Парламен-

ту та Ради Європейського Союзу від 13 грудня 1999 р. про електронний підпис. Наведені документи відповідають зазначеній директиві, проте не ідентичні їй.

Співпраця в межах СНД на сьогодні вбачається особливо актуальною для України, адже Міжпарламентська асамблея сфокусувалась на вирішенні питань, особливо важливих для українського сьогодення, таких як боротьба з корупцією, боротьба з нелегальною міграцією. Особливу увагу в межах співробітництва СНД й України буде

Таблиця 1

Перечень религиозных организаций, зарегистрировавших свои товарные знаки в Украине (по состоянию на 22 декабря 2015 г.)

Регистрационный номер товарного знака	Религиозная организация
40712; 40713; 40714	Религиозное управление Армии Спасения в Украине (UA)
123683	Религиозное Управление Киево-Галицкой Митрополии Украинской Греко-Католической Церкви (UA)
136637; 174953	Руководящий центр «Патриаршей курии» Украинской Греко-Католической Церкви (UA)
21739	Религиозная миссия «Католическая Служба Милосердия» Римско-католической Церкви (UA)
130307	Религиозная община Христиан веры Евангельской церкви «НОВОЕ ПОКОЛЕНИЕ» (UA)
132916; 132917; 132918; 132919; 132920; 134212; 134213; 134214; 136483; 136484; 136485; 136486; 137028; 137029	Религиозная организация «Духовное управление мусульман Украины» (UA)
129519	ДУХОВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ МУСУЛЬМАН УКРАИНЫ (UA)
174779; 175583	Религиозная община сознания Кришны в Киеве (UA)
179799; 149574; 179235	Религиозная община Христианская церковь «Победа» (UA)
94714	Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра (мужской монастырь) Украинской Православной Церкви (UA)
148265	Свято-Архангело-Михайловский Зверинецкий мужской монастырь Киевской епархии Украинской Православной Церкви (UA)
167970	Миссионерские общества (МИССИЯ) «ДУХОВНОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ» УКРАИНСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ (UA)
101469	Донецкая епархия Украинской православной церкви (UA)
129291	РЕЛИГИОЗНАЯ ОБЩИНА УКРАИНСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ С. ПОКРОВСКОГО КИРОВОГРАДСКОГО РАЙОНА (UA)
179236	Религиозная община Христианская церковь «Победа» (UA)
96694	Христианская религиозная община «Посольство благословенного царства Божьего для всех народов» (UA)

Примечание: таблица составлена на основе базы данных «Зарегистрированные в Украине знаки для товаров и услуг» [10].

приділено перспективам модельної законотворчості «Про заходи щодо реалізації другого етапу (2012–2015 рр.) Стратегії економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 р.» – ухваленню Закону України «Про порядок участі органів місцевої влади в прикордонному співробітництві», Рекомендації щодо законодавчого забезпечення інноваційного розвитку економік країн Співдружності Незалежних Держав, проекту Конвенції про міжрегіональне співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, Закону України «Про захист конкуренції».

Так, застосування модельної нормотворчості в процесі формування національного митного законодавства можливе двома шляхами:

1) створення нормативної бази з використанням модельних норм, розроблених Міжпарламентською асамблеєю країн-учасниць СНД;

2) імплементації в національний правопорядок директив ЄС або прийняття на їх базі відповідних законів чи підзаконних актів. Директиви ЄС є насамперед актами гармонізації національного права та права ЄС.

З огляду на це зовнішня політика України має спрямовуватись на гармонізацію законодавства з іншими державами, на інтеграцію з якими в певній сфері відносин спрямовується вектор зовнішньої політики. За таких умов модельний нормативний акт у всіх формах його прояву (таких як загальні принципи, основні засади, конвенції, зразковий закон, модель кодексу, основні умови, основні положення) є просто необхідним інструментом. Водночас зовнішня політика, яка проводиться в нашій державі, є суттєвою перешкодою для використання модельних нормативних актів [1, с. 40].

Таким чином, митному праву України притаманні визначені особливості процесу правоутворення та характерні фактори, що впливають на формування його джерел. Насамперед варто зазначити, що сутність здійснення державної митної справи безпосередньо пов'я-

зується з переміщенням через митний кордон, при цьому регулювання митних відносин неможливо здійснювати ізольовано від загальноновизнаних міжнародних стандартів.

Фактори, що впливають на формування джерел митного права (внутрішні як сукупність чинників, що виникають у межах держави та зовнішні як сукупність чинників, що виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти загалом), опосередковують не лише появу нових джерел митного права України, а й зміну принципів правового регулювання митних правовідносин. Вважаємо необхідним та актуальним подальше дослідження модельного законодавства, яке відіграє важливу роль у процесі митного правоутворення.

Ключові слова: правоутворення, джерела митного права, зовнішні фактори, внутрішні фактори, модельне законодавство.

У статті аналізуються фактори, які впливають на процес формування джерел митного права України. На основі узагальнення наукових підходів фактори, що впливають на формування джерел митного права, класифіковано на внутрішні (сукупність чинників, які виникають у межах держави) та зовнішні (сукупність чинників, які виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти загалом). Акцентовано увагу на ролі модельного законодавства в процесі виникнення джерел митного права.

В статье анализируются факторы, влияющие на процесс формирования источников таможенного права Украины. На основе обобщения научных подходов факторы, влияющие на формирование источников таможенного права, классифицированы на внутренние (совокупность факторов, которые возникают в пределах страны) и внешние (совокупность факторов, которые возникают в пределах нескольких государств, их со-

юзов, міжнародного союзу в цілому). Акцентовано увагу на ролі модельного законодавства в процесі виникнення джерел митного права.

The article analyzes the factors affecting the formation of Ukraine's customs law sources. On the basis of generalization of scientific approaches factors affecting the formation of the sources of the customs law, classified as internal (a combination of factors that occur within the country) and external (a combination of factors, which occur within a few states, their unions, the international community as a whole). The attention to the role of the model legislation in the process of the emergence of customs law sources.

Література

1. Житарев Є.В. Перспективи використання модельних нормативних актів у правовій сфері України / Є.В. Житарев // Адвокат. – 2013. – № 4. – Ст. 37–41.
2. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.
3. Ківалов С.В. Митна політика України : [підручник] / С.В. Ківалов, Б.А. Кор-

мич. – О. : Юридична література, 2001. – 256 с.

4. Класифікація факторів для потреб економічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.analizplus.com>.

5. Копиленко О.Л. Правове моделювання як ефективний засіб нормативно-правової уніфікації у правотворчості / О.Л. Копиленко // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. Серія «Право. Економіка. Управління». – 2005. – Вип. 23. – С. 24–31.

6. Крестовська Н.М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – 2-е вид. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.

7. Огаренко Т.О. Соціальні фактори регулювання правової системи: проблемне поле дослідження / Т.О. Огаренко // Держава та регіони. Серія «Право». – 2013. – № 2(40). – С. 28–32.

8. Павлов С.С. Правова традиція у формуванні та розвитку правової реальності в сучасній юридичній науці / С.С. Павлов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова. – О. : Юридична література, 2005. – Вип. 25. – С. 104–109.

9. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

